

اثرات طراحی معماری و اکوتوریسم بر توسعه صنعت گردشگری (نمونه موردی: منطقه 22 تهران)

زینب داودی¹، حسین ذبیحی²

1- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب، گروه معماری، تهران، ایران.

2- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه تخصصی شهرسازی و معماری، تهران، ایران.

چکیده

طبیعت به عنوان بستری که انسان در آن زندگی می‌کند، دارای ویژگی‌هایی از قبیل هماهنگی، تنوع، هارمونی و به طور کلی از یک معماری غنی برخوردار می‌باشد. یکی از اصلی‌ترین نیازهای جامعه بشری برای پرکردن اوقات فراغت نیاز به گردشگری است که به شکل‌های مختلف از جمله اکوتوریسم (طبیعت‌گردی) متجلی می‌شود. منطقه 22 تهران به عنوان قطب گردشگری و تفرجگاهی پایتخت، دارای جاذبه‌های طبیعی زیادی می‌باشد که سالانه گردشگران داخلی و خارجی زیادی را جذب می‌کند. این مقاله به روش مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی که به طریقه توصیفی- تحلیلی تهیه شده تا به رابطه طبیعت و گردشگری و معماری پی برد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، اکوتوریسم، طراحی معماری، مجموعه‌های اقامتی- توریستی، منطقه 22 تهران

---

1. مقدمه

منشاء بازبانی هویت، ارائه تعریف مشخص از هر واژه است. پدیدار شدن نهضت همزمان با انگیزه حس کنجکاوی و تحقیق در احوال اقوام، آداب و سنن بود چرا که انسان موجودی کنجکاو و جستجوگر با ذاتی نهفته در زیبایی‌های طبیعی است. این امر طبیعی، پدیده مهاجرت موقت یا جهانگردی را در روند زندگی با تغییر و تحول تفکر به وجود می‌آورد زیرا هر پیوند تابعی از فرهنگ، اقتصاد، سیاست، روابط اجتماعی و دگرگونی‌های مختلف خاصی است.

انسان چنان آفریده شده و هستی گرفته که باید به سفر برود و سفر نیاز حیاتی اوست. ولی سفر در عین حال علاوه بر رفع نیاز اقتصادی، نیاز روانی او را هم برآورده کرد و دستاوردهایی هم برای او به همراه داشت. همان‌طور که در اسلام نیز توصیه به سفر شده و از تجربه به عنوان دستاورد سفر یاد شده است. امروزه مفاهیم جدیدی در گردشگری همچون اکوتوریسم یا گردشگری طبیعت عنوان شده است و دیگر کشورها اقتصاد خود را صرفاً متکی به منابع تجدید ناپذیر نمی‌کنند. لذا در کشور ایران که به لحاظ موهبت‌های طبیعی غنی است روند توسعه در این صنعت بسیار امیدوار کننده و آینده آن روشن به نظر می‌رسد. به طوری که می‌توان امید داشت که اساس اقتصاد در سال‌های آینده بر این پایه بنیان‌گذاری شود.

این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان تجزیه و تحلیل اصول طراحی مجموعه‌های اقامتی - توریستی با رویکرد تاکید بر صنعت اکوتوریسم (نمونه موردی: طراحی مجموعه اقامتی - توریستی در منطقه 22 تهران)، به راهنمایی آقای دکتر حسین ذبیحی که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب تدوین شده است، می‌باشد.

2. بیان مسأله

طبیعت به عنوان بستری که انسان در آن زندگی می‌کند، دارای ویژگی‌هایی از قبیل هماهنگی، تنوع، هارمونی و به طور کلی از یک معماری غنی برخوردار می‌باشد. جهان معاصر با شتابی غیر قابل تصور به سمت فشردگی هر چه بیشتر فضا - زمان پیش می‌رود که خود نشان از رویکرد سرمایه داری در سطره همه جانبه بر فضاهای جغرافیایی دارد. فضا مندی امروز جهان برگرفته از یکسری جریان‌هایی می‌باشد که به شکل‌گیری فضای جریان‌ها در درون فضای جغرافیایی فرصت می‌دهند. فضای جریان‌ها با منطق شبکه‌ای خود با گذار از پوسته محدودیت‌های زمانی و مکانی، باز تولید فضا را در خدمت سرمایه‌داری سازمان نیافته قرار می‌دهند [1]. یک گونه از جریان‌ها، جابجایی گردشگران مابین فضاهای جغرافیایی است. فضای جریان گردشگری در برگرفته تجارتي آزاد از ارزش قابل مبادله گردشگری در فضاهای جغرافیایی مختلف به عنوان مقاصد گردشگری می‌باشد. جریان گردشگری در هم تنیدگی با سرمایه‌داری سازمان نیافته، چرخه عظیمی را از اقتصاد سرمایه‌داری در تمامی فضاهای جغرافیایی شکل داده است. در میان روندگذار از مدرنیته به وضعیتی پسامدرن در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سبب آن شد که ساختار شکنی "خود ارجاعی‌های مدرن" در تمامی ابعاد شکل گیرد و در پیرامون این ساختار شکنی‌ها اشکال تازه‌ای از سبک‌مندی زندگی اجتماعی - اقتصادی را سبب شود. گردشگری نیز در این میان در چالش‌های پسامدرن در ساختار شکنی جنبه‌های کلاسیک خود گرفتار آمد و در زمینه‌های شکل‌گیری جریان گردشگری کیفیتی در اقتصاد پسا صنعتی و پیرامون آن مهیا شد. این روند زمینه‌های تعامل فرهنگی را همراه با کاهش اثرات سوء زیست محیطی بین میزبان و گردشگری و محل گردشگری فراهم نمود. در این میان گردشگری روستایی نیز به عنوان یک گردشگری کیفیتی به سبب عواملی چند همچون خستگی از محیط پر تلاطم شهری و شهرنشینی همراه با علاقمندی به میراث فرهنگی، نگرانی‌های محیط زیست و شیوه زندگی سالم و امتناع از فرهنگ مصرف‌گرایی شکل گرفته و توسعه یافته است [2].

از انواع دیگر گردشگری می‌توان به گردشگری شهری، گردشگری فرهنگی، گردشگری پایدار و گردشگری در طبیعت (طبیعت گردی) اشاره کرد که یکی از الگوهای شکل گرفته در عصر پسامدرن گردشگری در طبیعت یا طبیعت گردی می‌باشد. این الگوی فضایی در برگیرنده رویکرد گردشگران به محیط طبیعی با انگیزه‌های متفاوتی می‌باشد که گردشگر سفر به محیط طبیعی یا طبیعت را مدنظر دارد. از این رو گستره فضایی این الگو، محیط طبیعی را در بر می‌گیرد که می‌تواند به عنوان مثال ساحل، جنگل، کوه و نظیر این‌ها باشد. این الگوی فضایی از گردشگری در برگیرنده گونه‌های متفاوتی از گردشگری می‌باشد که در این فضا، تجربه گردشگری کسب می‌کند. این گونه‌ها می‌تواند شامل اکوتوریسم، گردشگری دریایی، گردشگری ورزشی و نظیر این‌ها باشد. اکوتوریسم که با انگیزه سفر به مناطق دارای جاذبه‌های طبیعی شکل می‌گیرد توسط سازمان جهانی گردشگری [3] این گونه تعریف شده است "مسافرت به مناطق طبیعی که همراه با مسئولیت باشد و موجب بهبود بخشیدن به سطح زندگی مردم محلی و حفظ محیط زیست شود". از این رو اکوتوریسم باید مستلزم ویژگی‌هایی نظیر بر جای نهادن آثار مثبت در زمینه حفاظت از محیط زیست و ارتقاء کیفیت مدیریت آن، به حداقل رساندن آثار منفی برای محیط طبیعی و جوامع محلی و به حداکثر رساندن مشارکت مردم محلی در تصمیم‌گیری‌های مربوط به فعالیت گردشگری و همچنین به دنبال ایجاد فرصت‌های مناسب برای مردم محلی و دست اندرکاران گردشگری برای ارتقاء بهره‌وری و چگونگی پایداری آن باشد [4]. درباره مزایای اکوتوریسم می‌توان گفت که برنامه‌ریزی گردشگری بر مبنای اکوتوریسم شامل پیشرفت‌های اجتماعی و اقتصادی، ایجاد فرصت‌های طلایی برای سرمایه‌گذاران و ایجاد اشتغال مناسب بر مبنای مسئولیت‌پذیری در جوامع مختلف به خصوص کشورهای در حال توسعه می‌باشد [5].

3. ضرورت و اهمیت تحقیق

رشد شهرنشینی در جهان و ایران و ازدیاد شهرهای بزرگ و پر جمعیت و شهرک‌های صنعتی باعث به دور افتادن انسان از طبیعت شده است. بنابراین انسان روز به روز عطش بیشتری برای دیدار مناطق طبیعی پیدا می‌کند. یکی از اصلی ترین نیازهای جامعه بشری برای پر کردن اوقات فراغت نیاز به گردشگری است که به شکل‌های مختلف از جمله اکوتوریسم متجلی می‌شود. در سالهای اخیر ملاحظات اکولوژیکی و زیست محیطی موجب گردید تا اکوتوریسم به عنوان سازگارترین نوع گردشگری بیش از سایر اشکال گردشگری مورد توجه قرار گیرد. در واقع این نوع گردشگری جهت ارتقای پیشرفت اقتصادی هر کشور، مردم بومی منطقه و حفظ ارزش‌های طبیعی، زیست محیطی و فرهنگی مناطق گردشگری تشخیص داده شده است. به همین خاطر توسعه این بخش جزء اهداف اصلی صنعت گردشگری در نظر گرفته می‌شود [6]. همچنین توسعه گردشگری به عنوان یک اصل و یک ضرورت انکار ناپذیر در شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور ما مطرح می‌باشد. بنابراین ابتدا بایستی مناطق با جاذبه‌های توریستی به دقت شناسایی شود. طرح تفصیلی مصوب شهر تهران، منطقه 22 را به عنوان قطب گردشگری، تفرجگاهی و خدماتی در نظر گرفته است. این منطقه دارای جاذبه‌های گردشگری زیادی مشتمل بر دریاچه شهدای خلیج فارس، آبشار تهران، پارک جنگلی چیتگر، رودخانه کن، پارک جنگلی لتمان کن، آبشار طبیعی سنگان، بوستان جوانمردان ایران، باغ موزه گیاه شناسی و پارک جنگلی خرگوش دره و... می‌باشد که جذابیت‌های ویژه‌ای را برای گردشگران داخلی و خارجی دارد. همچنین این منطقه در جبهه شمالی به رشته کوه‌های البرز منتهی می‌شود که وجود این ارتفاعات علاوه بر ایجاد چشم اندازی زیبا، سبب تعدیل آب و هوای منطقه نیز می‌شود. بنابراین، این منطقه با توجه به پتانسیل‌های منظر طبیعی، می‌تواند جایگاه خود را در جذب سرمایه‌گذاری‌ها در صنعت توریسم فراهم کند. باتوجه به این که امروزه بر شمار آلاینده‌های زیست محیطی افزوده می‌شود و روز به روز با خطر ابتلا به انواع بیماری‌های جسمی و روحی به خصوص در شهر تهران مواجه هستیم، از این رو طراحی فضایی با رویکرد اکوتوریسم و در ارتباط با طبیعت و محیط زیست امری ضروریست که در تحقیق حاضر به آن پرداخته می‌شود.

4. اهداف تحقیق

در اهداف تحقیق می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- حفاظت از محیط زیست طبیعی و ارتقا کیفیت و منظر محیطی
- تعیین معیارهای زیست محیطی موثر بر توسعه اکوتوریسم
- ارائه یک الگوی توسعه مطلوب گردشگری در منطقه 22 تهران
- ایجاد بسترهای مناسب برای ارتقا بهره‌وری و پایداری صنعت اکوتوریسم در حوزه گردشگری

5. سوالات تحقیق

با توجه به موارد مطرح شده در اهداف تحقیق، سوالات اساسی تحقیق به شرح زیر است:

- 1) چگونه می‌توان از جاذبه‌های طبیعی موجود در منطقه 22 تهران به طور بهینه در جهت ارتقا صنعت اکوتوریسم بهره برد؟
- 2) اصول و معیارهای طراحی مجموعه اقامتی- توریستی با رویکرد اکوتوریسم چیست؟
- 3) راه‌حل مناسب برای پاسخ‌گویی به مسائل زیست محیطی منطقه چیست؟

6. روش تحقیق

روش تحقیق کلی توصیفی تحلیلی می باشد که در این تحقیق روش گردآوری اطلاعات هم از طریق میدانی و حضور در فضاهای مختلف و هم ارجاع به منابع کتابخانه ای می‌باشد. ابزارهای مورد استفاده در این تحقیق عبارتند از:

- پرسشنامه: به صورت مجموعه ای از سوالات حول موضوع تحقیق
- مصاحبه: به عنوان راهنمای طرح سوالات و ثبت اطلاعات
- مشاهده: جهت ثبت مشاهدات مربوط به پدیده مورد مطالعه
- فیش‌برداری: تمام یا بخشی از متن مرتبط با موضوع تحقیق به صورت خلاصه یا ترجمه در آن ثبت می گردد.

7. تعریف اوقات فراغت

یک معنی فارغ بودن و فراغت داشتن، بیکار بودن است. در جایی دیگر فراغ را خلاف شغل دانسته، به دست کشیدن از کار معنی کرده‌اند، یعنی به پایان رسانیدن امری، رها شدن و رهیدن از کاری، خالی شدن از کوشش. معنی دیگر فراغت در ترکیب فراغ بال، آسودگی خاطر و آسایش است و در برابر رنج و سختی گفته می‌شود. در فرهنگ فارسی دکتر معین فراغت به معنای آسودگی، استراحت و نیز به معنای مجال و فرصت است. لغت‌نامه فرانسوی لیتره فراغت را فرصت و زمانی که پس از انجام رساندن کار و شغل روزانه باقی می‌ماند تعریف می‌کند.

به نظر اوژنه پایه‌گذار لاروس، فراغت سرگرمی‌ها، تفریحات و فعالیت‌هایی است که افراد به هنگام آسودگی از کار عادی با شوق و رغبت به آن‌ها روی می‌آورند. در دایره المعارف علوم اجتماعی کوپر (KUPER) تعریف فراغت این‌گونه آمده است: وقتی که از کار و سایر فعالیت‌های ضروری مانند خوردن و خواب، آزاد می‌شوند و هم‌چنین خارج از وظایف روزمره معمولی و اعمالی که بر اساس پاداش می‌باشد، باشد.

اوقات فراغت عبارت است از زمانی که بعد از کار روزانه بدون اجبار صرف اموری شود که تا حد امکان ریشه اقتصادی نداشته و منبع درآمدی برای شخص نباشد و منجر به رفع خستگی، استراحت، سبک شدن، ایجاد سرگرمی و فراهم آوردن امکان رشد فکری و جسمی شود.

برای روشن شدن مفهوم فراغت باید کارکردهای آن را دانست که عبارتند از:

- 1) فرصت بیرون کردن خستگی کار روزانه

2) گشایش دنیایی تازه برای فرار از خستگی و تکرارها
3) امکان پشت سر گذاشتن کارهای تکراری و قراردادی و پاگذاردن به حوزه‌ای فراتر از خویش پس فراغت، نیازهای انسانی است که با این سه تطبیق می‌گردد.
چنین تعریف می‌شود: فرصت و زمانی که پس از انجام رساندن کار و شغل روزانه به هدف تأمین نیازهای انسانی باقی می‌ماند.

8. عوامل موثر بر کیفیت گذران اوقات فراغت
علائق و سلیق شخصی، خود تاثیر زیادی در انتخاب نوع تفریح یا نحوه گذران اوقات فراغت دارد. اما این خود متأثر از عوامل متعددی نظیر اغراض و مقاصد فراغت، مباحث فرهنگی جامعه و حتی شهر می‌باشد.

9. تقسیم‌بندی اوقات فراغت
به طور کلی اوقات فراغت به سه دسته تقسیم می‌شود که عبارتند از:
1- فراغت روزمره که همان استراحت روزانه است و به فضای درون شهری و خانه محدود می‌شود.
2- فراغت کوتاه مدت که همان تعطیلات آخر هفته و در حد یکی-دو روز می‌باشد و به فضای اطراف شهر به شعاع 150 کیلومتری محدود می‌شود.
3- فراغت بلند مدت که همان تعطیلات نوروزی و فصلی می‌باشد که چندین روز می‌تواند طول بکشد و به صورت مسافرت در سطح کشور مطرح شود.
به طور کلی نیازهای انسان را دو دسته عمده تعریف می‌کنند:
الف) نیازهای مادی و جسمی
ب) نیازهای روحی و روانی
از نیازهای دسته الف می‌توان خورد و خوراک و پوشاک و ... را نام برد. نیازهای روحی و روانی یک انسان همان چیزی است که باعث بقای او می‌شود مانند: محبت، عشق، مذهب و ...
روح تشنه انسان را چیزهای دیگری نیز باید سیراب کند و یکی از آنها تفریح و تفرج است. انسان امروز هر قدر عوامل راحتی زندگی خود را بیشتر فراهم می‌آورد و صنعتی تر می‌شود بیشتر تشنه سفر می‌گردد و مسلماً هیچ سفر نامه ای نمی‌تواند آنقدر لذت بخش و مهیج باشد تا خود سفر. پس باید امکانات لازم را برای این منظور هر چه بیشتر فراهم ساخت.

10. تفریح و تفرج
برخی از محققین اوقات فراغت را تقریباً یا کاملاً معادل اوقاتی که به تفریح اختصاص دارد دانسته اند و سعی کرده‌اند با تعریف "تفریح" حدود و دامنه اوقات فراغت را مشخص کنند. از جمله "اسلاوس" تفریح را اینگونه تعریف می‌کند: "این فعالیت مخصوص اوقات بیکاری است و هیچ رابطه‌ای با کار اصلی شخص ندارد؛ معمولاً لذت بخش است و وقتی به عنوان قسمتی از خدمات اجتماعی انجام می‌گیرد، دارای اهداف مثبت و ثمر بخش برای افراد شرکت کننده گروه‌ها و جامعه بطور کلی است" [7].

به عبارت دیگر تفریح:

1) هر گونه فعالیت و یا عدم فعالیت که با قصد قبلی و با میل و رغبت در اوقات فراغت انجام می‌گیرد بنابراین تفریح یک تجربه احساسی و لذت بخش است که با تمایل افراد در هنگام فراغت به آنها دست می‌دهد.
2) به عبارت دیگر هنگامی که کوچک‌ترین احساسی از اجبار در فعالیت و یا عدم فعالیت در زمان فراغت وجود نداشته باشد به طور قطع و مسلم این حالت را می‌توان تفریح نامید.

3) تفریح به طور کلی با کار تباین کامل دارد و وجه تمایز آن جنبه فعالیت آن نیست بلکه وضع حالت و احساسی است که در آن به افراد دست می‌دهد.

4) فعالیت‌هایی که برای تهیه ضروریات زندگی، رسیدگی به تکالیف شخصی، خانوادگی و اجتماعی صورت می‌گیرد و فعالیت‌های روزمره زندگی (خوردن، خوابیدن و رسیدگی به بهداشت شخصی) حتی اگر خوشایند باشند نمی‌توانند در رده تفریح قرار بگیرند.

البته فرق مشخصی بین تفریح و برخی از فعالیت‌های روزانه وجود ندارد. حتی گاهی فعالیت‌های حرفه‌ای که اساس کسب درآمدند، ممکن است دارای جنبه‌های قوی تفریحی باشند ولی جنبه متمایز دیگر فعالیت‌ها یا عدم فعالیت‌هایی که در انجام آن اجبار نیست یا تفریح اینست که جنبه احساسی و خشنودی محض آن را ندارند.

11. تفرج

شامل کلیه تفریحاتی است که در خارج از محیط‌های بسته و محدود انجام می‌گیرد. تفریح در محیط‌های باز به فضا و منابع نیاز دارد و از مناسبترین منابعی که میتواند کیفیت تفرج را بالا ببرد می‌توان منابع طبیعی و کمتر تغییر یافته را نام برد که هنوز جنبه‌های زیباشناسی خود را حفظ کرده‌اند. استفاده از تمام اشکال پارکها صرفه نظر از کیفیت، گستردگی یا مسافت و دسترسی به معنی تفرج است.

12. منابع تفرجگاهی

استفاده یا امکان استفاده از سیستم‌های طبیعی شرط اولیه برای تبدیل آن به یک منبع تفرجگاهی بالفعل یا بالقوه است و خصوصیات فیزیکی این سیستمها عامل اصلی شکل‌گیری آنها به صورت منبع تفرجگاهی محسوب نمی‌شود. در مورد ارجحیت ویژه گیهای طبیعی توافق کلی وجود دارد ولی در مورد ارجحیت چشم اندازه عوامل بشماره مؤثرند. معیار ترجیحی مردم در مورد مناظر و چشم اندازهها کاملا فرق دارد. (نوع درختان و توپوگرافی جنگلها) - تمایل مردم برای استفاده از منطقه‌ای به عنوان تفرجگاه عامل تعیین کننده ایست که می‌تواند آن را به منبع تفرجگاهی تبدیل کند. - یک منبع طبیعی برای تفرج عبارت است از هر گونه سیستم طبیعی اعم از آب یا خشکی (همراه درخت یا بدون آن) که برای استفاده تفرجگاهی کنار گذاشته می‌شود. - وقتی قابلیت منابع برای تفرجگاه مورد بررسی قرار می‌گیرد و تلاش می‌شود از طریق تشریح مشخص شود در واقع هدفی جزاین در کار نیست که رفتار و واکنش مردم در برابر آن مورد سنجش قرار گیرد.

13. تعریف اکوتوریسم

برای اکوتوریسم تعاریف متعددی ارائه شده است که در اینجا به چند مورد اشاره می‌شود:
- اکوتوریسم در لغت به معنای "گردشگری در طبیعت" می‌باشد.
- مشاهده سرزمین، جانوران و گیاهان دست نخورده در آن.
- سفر به طبیعت به نحوی که در عین محافظت از اکوسیستم به شأن جوامع محلی نیز احترام گذارده شود. در این تعریف علاوه بر منابع طبیعی، به ارزش‌های مردم محلی نیز توجه شده است و ضرورت ایجاد توازن بین منابع طبیعی، توریسم و جامعه محلی مورد توجه قرار گرفته است.
- لا کوزین، اکوتوریسم را چنین تعریف کرده است: "مسافرت به نواحی طبیعی تقریباً دست نخورده با هدف یادگیری، تحسین و استفاده از مناظر طبیعی حیات وحش و همچنین نمودهای فرهنگی و حال مردم بومی" [8].

به اعتقاد گودوین، گردشگری مبتنی بر طبیعت، همه انواع گردشگری متمرکز گردشگری با انگیزه‌های هیجان طلبی و گردشگری با پیامد خفیف را که در آنها انگیزه اصلی، بهره‌برداری از طبیعت وحشی و دست نخورده همراه با گونه‌ها و زیستگاه‌های جانوری، سیماهای طبیعی و رودخانه‌های جذاب و تماشایی است را شامل می‌شود. با استفاده از تعاریف مزبور، اکوتوریسم را چنین تعریف می‌کنیم: سفر به نواحی طبیعی تقریباً دست نخورده به منظور مطالعه و کسب لذت و احترام به نظام ارزش‌ها، مردم محلی توأم باشد و به محافظت از نواحی مزبور کمک کند.

14. ویژگی‌های اکوتوریسم

1. مسئولیت در حفظ تنوع زیستی
2. مشارکت در تأمین پیشرفت جوامع محلی
3. تقویت ویژگی‌های خرده فرهنگ‌ها
4. فراهم‌آوری فرصت آموزش و یادگیری
5. تقویت اشتغال زایی
6. التزام به مصرف کم‌تر منابع تجدید ناپذیر
7. تقویت مشارکت عمومی

15. اهداف اکوتوریسم

- صنعت اکوتوریسم در جهان امروز اهداف روشنی را تعقیب می‌کند. در ایران نیز طی سال‌های اخیر رویکردی مثبت نسبت به این مسأله دیده می‌شود. این رویکرد مبتنی بر اهداف و گزینه‌هایی به شرح زیر است:
- ❖ حفظ و نگهداری چشم اندازهای طبیعی به عنوان مهمترین سرمایه ملی در توسعه صنعت جهانگردی
  - ❖ تدوین برنامه جامع اکوتوریستی به منظور بهره‌برداری پایدار از قطب‌های مورد نظر
  - ❖ شناسایی و معرفی جاذبه‌های اکوتوریستی ایران به جهانیان
  - ❖ بهره‌برداری اقتصادی از این سرمایه ملی، با راه‌اندازی تورهای اکوتوریستی و با تأکید بر راهکارهای طرح جامع گردشگری
  - ❖ تعریف بازارها و جاذبه‌های جدید به منظور توسعه و گسترش عملیات بازاریابی در مسیر افزایش سهم ایران از بازار توریسم بین‌المللی
  - ❖ تربیت، آموزش و ارتقای فرهنگی شهروندان ایرانی به منظور حفاظت مؤثر از محیط‌زیست و چگونگی بهره‌وری پایدار از آن
  - ❖ جذب مشارکت و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از طریق ارائه فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بخش اکوتوریسم
  - ❖ افزایش اشتغال و درآمد ارزی کشور
  - ❖ ایجاد هماهنگی بین برنامه‌های اجرایی سازمان ایرانگردی و جهانگردی با سازمان بین‌المللی توریسم به منظور برخورداری از حمایت‌های مادی و معنوی این سازمان در دیگر مجامع بین‌المللی

16. گردشگری و طراحی مجموعه اقامتی - توریستی

محیط‌های انسان ساخت از دو جنبه در نظام فعالیت‌های گردشگری اهمیت دارد، از یک سو به لحاظ تمرکز جمعیت در آنها، مبدأ فعالیت‌های گردشگری به شمار می‌روند. از سوی دیگر، به سبب وجود امکانات معیشتی و رفاهی و فعالیت‌های اقتصادی، بازرگانی، صنعتی، فرهنگی، ارتباطی، فراغتی و داشتن آثار باستانی در منابع تاریخی، مقصد فعالیت‌های گردشگری شمرده می‌-

شوند. گردشگری نیاز طبیعی، روحی، روانی و اجتماعی انسان می‌باشد و زمانی معنای واقعی خود را خواهد یافت که علاوه بر تسهیل شرایط انجام آن، در فضای مطلوب و مطبوع نیز اتفاق بیافتد، که اقامت گزیدن در آن اتفاق می‌افتد از اهمیت بسیار برخوردار می‌باشد. به این منظور طراحی بهینه مجموعه‌های اقامتی - توریستی باید به استفاده‌کنندگان امکان تازه کردن نفس را بدهد و عرضه کننده تجدید قوا و بازسازی جسمانی و روحی باشد. فضای اقامتی و جو آن از سوی دیگر یکی از فضاهای مبین سیاست اجتماعی، فرهنگی و فراغتی خواهد بود. پس فضای اقامتی یا آنچه در این مکان و فضا می‌گذرد باید امکان تجربه فردی خاطره‌انگیز با زمینه‌ساز اتفاقات و برخوردهای مناسب خواه انسانی، روانی، اجتماعی، فرهنگی و... را میسر نماید.

این مطلوب مقدور نمی‌گردد مگر با انتخاب روش‌های مناسبی برای طراحی و تعیین اهداف کلان و خردی که در طراحی اثر باید پایه‌ریزی شده و با ابزار مناسب برای تحقق آن گام برداشت. روش‌های مختلفی برای طراحی هر اثر معماری در دهه‌های گذشته استفاده شده و پاسخ‌هایی به دست آمده است. بیشتر مدل‌های فرآیند طراحی از تجربه افراد یا از مدل‌های فرآیند تصمیم‌گیری رشته‌های دیگر گرفته شده‌اند. طراحی کوششی برای ابداع راه‌حل‌ها قبل از اجرای آنهاست. در بیشتر موارد، طراحی فرآیندی تحلیل به حساب می‌آید، در حالی که به تجزیه و تحلیل، ارزیابی و گزینش نیز نیاز دارد. مرحله‌ی طراحی مرحله‌ای است که در آن راه‌حل‌های بالقوه طراحی که در مرحله شناخت در نظر گرفته شده‌اند، ابداع می‌شوند.

17. بررسی و ارائه الگوها در روند طراحی معماری مجموعه اقامتی - توریستی

عوامل موثر در طراحی مجموعه‌های اقامتی - توریستی در راستای احیاء و تقویت صنعت گردشگری به صورت زیر با معرفی اهداف و ارائه راهبردهای معماری بررسی می‌گردد:

اهداف:

- تقویت و احیا گردشگری
- در چهارچوب سکونت و تفریح باید کیفیت‌ترین خدمات اقامتی - توریستی ممکن ارائه گردد.
- پیوند عاطفی با تمام گردشگران ایجاد و آنها تشویق شوند.
- هزینه‌های گردشگران به حداقل رسانده شود.
- پیوند دادن مجموعه با کاربری‌های اطراف
- رونق دادن به اقتصاد مردم و ایجاد اشتغال زایی
- ایجاد امنیت و آسایش روانی و جسمی در محیط
- فضای اقامتی مجموعه پاسخگوی اقشار مختلف مردم باشد.
- مجموعه در راستای ارتباط‌دهی و پیوند بین پتانسیل‌های سایت باشد.
- طراحی مسیرهای دسترسی آسان به مجموعه

18. ارائه راهبردهای طراحی معماری

(1) آسایش:

- فراهم بودن شرایط آسایش اقلیمی؛ شامل: بهره‌گیری مناسب از تابش آفتاب و وزش باد، تعدیل رطوبت هوا
- راحتی انسان در مواجهه با عوارض طبیعی؛ شامل: تنظیم شیب با توجه به توان انسان، استقرار فضاها متناسب با شیب
- سهولت دسترسی به امکانات شخصی و جمعی؛ شامل: دسترسی آسان به امکانات جمعی، دسترسی آسان به خودروها
- عدم وجود عوامل مخل در جریان رفتارهای انسانی؛ شامل: عدم وجود مسیرهای تعریف نشده در کف، پیوستگی حرکت پیاده
- راحت بودن گردشگران به هنگام حرکت و توقف در مجموعه؛ شامل: امکانات لازم جهت آسایش در حال توقف و حرکت

(2) آرامش:

- کم بودن سر و صدا؛ شامل: کاستن از سر و صدا خودروها، کنترل سر و صدای فعالیتها
- کم بودن ازدحام؛ شامل: کاهش ازدحام خودروهای در حال حرکت و توقف، عدم تجمع زیاد افراد
- کم بودن اتفاقات غیر مترقبه کالبدی؛ شامل: قابل پیش‌بینی بودن کالبد مجموعه، محدود بودن هیجانات کالبدی
- برخورداری از سلسله مراتب؛ شامل: مشخص بودن حریم‌ها، تناسب کالبدها و فعالیتها
- حضور طبیعت در مجموعه؛ شامل: برقراری ارتباط با طبیعت در مقیاس خرد و کلان

3) امنیت:

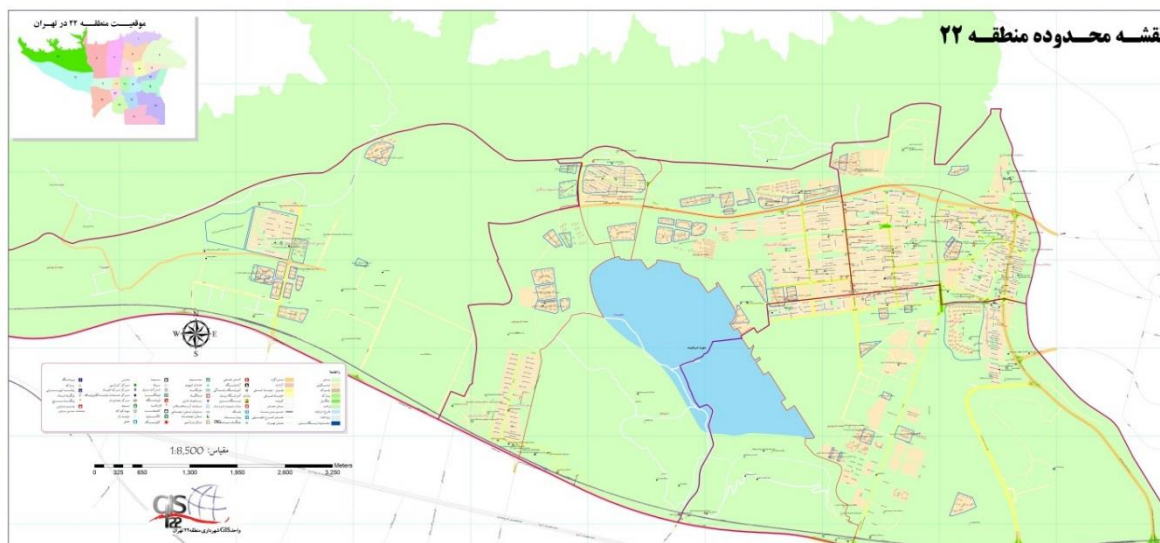
- تقویت احساس تعلق به مجموعه؛ شامل: وجود همبستگی میان گردشگران، حفظ و تقویت عوامل خاطره‌انگیز
- نظارت گردشگران به عرصه‌های مختلف مجموعه؛ شامل: افزایش حضور گردشگران در عرصه‌های عمومی مجموعه
- کنترل رفتارهای مخل امنیت؛ شامل: از بین بردن بستر رفتارهای مجرمانه
- احساس امنیت گردشگران در شب؛ شامل: وجود فعالیت در شب، نورپردازی و تأمین روشنایی مجموعه در شب
- فراهم نمودن شرایط ایمنی؛ شامل تأمین ایمنی در محیط مجموعه

4) خوانایی:

- امکان راهیابی؛ شامل: امکان تشخیص جهت، امکان موقعیت‌سنجی
- وجود نظم آشکار و پنهان؛ شامل: برخورداری از سلسله مراتب قابل درک، برقراری نسبت قابل درک میان نقش و زمینه
- برخورداری از وضوح کالبدی؛ شامل: وجود قانونمندی در فرم و استقرار فضاها، بهره‌گیری از توالی
- قابل پیش‌بینی بودن فعالیتها؛ شامل: امکان حدس زدن فعالیتها با توجه به بستر کالبدی [9].

19. جاذبه‌های منطقه 22 تهران

منطقه ۲۲ شهرداری تهران جدیدترین منطقه شهری تهران است که در شمال غرب تهران واقع شده‌است. طرح تفصیلی مصوب شهر تهران، این منطقه را به عنوان قطب گردشگری، تفرجگاهی و خدماتی در نظر گرفته است. این منطقه دارای جاذبه‌های گردشگری زیادی مشتمل بر دریاچه شهدای خلیج فارس، آبشار تهران، پارک جنگلی چیتگر، رودخانه کن، پارک جنگلی لتمان کن، آبشار طبیعی سنگان، بوستان جوانمردان ایران، باغ موزه گیاه شناسی و پارک جنگلی خرگوش دره و... می‌باشد که جذابیت‌های ویژه‌ای را برای گردشگران داخلی و خارجی دارد. همچنین این منطقه در جبهه شمالی به رشته کوه‌های البرز منتهی می‌شود که وجود این ارتفاعات علاوه بر ایجاد چشم اندازی زیبا، سبب تعدیل آب و هوای منطقه نیز می‌شود. بنابراین، این منطقه با توجه به پتانسیل‌های منظر طبیعی، می‌تواند جایگاه خود را در جذب سرمایه‌گذاری‌ها در صنعت توریسم فراهم کند.

شکل 1- نقشه محدوده منطقه 22 تهران

از دیگر ویژگی‌های منطقه 22 تهران، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- منطقه‌ای برخوردار از الگوهای نوین توسعه پایدار شهری با کیفیت مناسب زندگی
- منطقه‌ای دانش محور و برخوردار از فناوری‌های نوین روز
- منطقه‌ای برخوردار از عرصه‌های باز، وسیع و عناصر شاخص محیط زیست طبیعی و بهره مند از جاذبه‌های گردشگری
- منطقه‌ای برخوردار از عملکردهای متنوع درمقیاس‌های منطقه‌ای، فرا منطقه‌ای، ملی و فراملی، توانمند و دارای پتانسیل بالا برای رفع و تقویت کمبودهای فضائی شهرتهران
- منطقه‌ای پررونق از نظر فعالیت‌های اقتصادی و بهره‌مند از پهنه‌های خدماتی، اداری و گردشگری پاسخگو در مقیاس شهر تهران
- منطقه‌ای مهاجرپذیر با دارا بودن شرایط زندگی مناسب و به دور از ترافیک و آلودگی‌های صوتی
- منطقه‌ای موفق در اخذ استاندارد بین‌المللی محیط زیست (ایزو 14001)، کیفیت (ایزو 9001) و مدیریت یکپارچه (IMS)
- اولین منطقه پیوسته به جامعه جهانی ایمن
- عبور بزرگترین شریان‌های ارتباطی کلان‌شهر تهران از منطقه 22 شامل اتوبان‌های همت، رسالت، آزادگان و تهران-

کرج

شکل 2- آبشار تهران واقع در منطقه 22 تهران

شکل 3- دریاچه شهدای خلیج فارس

شکل 4- باغ موزه گیاهشناسی

20. پیشنهادات کاربردی جهت بکارگیری اکوتوریسم

در زیر روشی نمونه برای توسعه گردشگری پایدار به وسیله اکوتوریسم ارائه شده است:

- 1) یافتن و برجسته کردن نقاط مثبت فیزیکی و فرهنگی هر نقطه بالفعل یا بالقوه در منطقه که توانایی جذب اکوتوریست را داراست.
- 2) شناساندن نوع گردشگری اکوتوریسم به تمامی مخاطبان بالفعل و بالقوه
- 3) آموزش عمومی ساکنین محلی در برخورد با اکوتوریست‌ها
- 4) انتخاب افراد راهنمایی دائمی از میان بومیان منطقه
- 5) ایجاد تورهای طبیعت‌گردی که به طور سیستماتیک ارائه دهنده خدمات اکوتوریسم باشند.

21. نتیجه‌گیری

با توجه به مروری از مطالب گفته شده نتیجه قابل برداشت از این مبحث این است که یکی از دغدغه‌های حامیان محیط زیست، حفظ آن می‌باشد. محیط‌های بکر طبیعی، با فرهنگ‌های بومی منحصر به فرد، توان بالقوه جذب گردشگر را دارا هستند. از سوی دیگر ورود گردشگران به یک منطقه باعث جذب منافع اقتصادی می‌شود. اکوتوریسم نوعی از گردشگری است که در آن به سه بعد حفاظت از محیط زیست و فرهنگ بومی منطقه و تداوم منافع اقتصادی تمرکز می‌شود. از این رو

اکوتوریسم باید مستلزم ویژگی‌هایی نظیر بر جای نهادن آثار مثبت در زمینه حفاظت از محیط زیست و ارتقاء کیفیت مدیریت آن، به حداقل رساندن آثار منفی برای محیط طبیعی و جوامع محلی و به حداکثر رساندن مشارکت مردم محلی در تصمیم‌گیری‌های مربوط به فعالیت گردشگری و همچنین به دنبال ایجاد فرصت‌های مناسب برای مردم محلی و دست اندرکاران گردشگری برای ارتقاء بهره‌وری و چگونگی پایداری آن باشد. با توجه به اینکه حفظ محیط زیست و تمامیت فرهنگی و ترویج منافع اقتصادی، سه عامل مدل توسعه گردشگری پایدار نیز هستند، این طور برداشت شد که اکوتوریسم می‌تواند راهی مناسب برای توسعه گردشگری پایدار باشد. طراحی مجموعه‌های اقامتی-توریستی با در نظر گرفتن اهداف و راهبردهای آن، یکی از راهکارهای توسعه صنعت گردشگری می‌باشد که می‌تواند صنعت گردشگری را کنترل، احیاء و تقویت نماید. از جمله اصول اساسی که نیل به این هدف در برنامه‌ریزی و طراحی مجموعه‌های اقامتی-توریستی مدنظر می‌باشد، چهار هدف آسایش، آرامش، امنیت و خوانایی مجموعه از اهمیت زیادی برخوردار هستند که راهبردهای طراحی معماری این اهداف با نمود یافتن در کالبد و فضای معماری می‌تواند این مهم را تحقق بخشد.

مراجع

1. رزلند، مارک (1377). آرمان شهر امروز: پیوند شهر و طبیعت. ترجمه: مهناز معیری، مجله معماری و شهرسازی.
2. مرتضوی، شهرناز (1376). روانشناسی محیط، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
3. WTO: World Tourism Organization (1999). Tourism Highlights 2006 editions.
4. قره‌نژاد، حسن (1384). اقتصاد و سیاست‌گذاری توریسم، تهران: انتشارات مانی.
5. مکنون، رضا (1998). تحقیقات و توسعه پایدار، مجله رهیافت، شماره 17.
6. پاپلی یزدی، محمدحسین (1385). گردشگری، ماهیت و مفاهیم، تهران: انتشارات سمت.
7. میرسعیدی، لیلا (1390). مفاهیم، تعاریف و مولفه‌های پایداری در معماری و ساختمان، دومین همایش معماری پایدار، همدان، آموزشکده فنی و حرفه ای سما همدان.
8. دیناری، احمد (1384). گردشگری شهری در ایران و جهان، مشهد: انتشارات واژگان خرد.
9. اعتضادی، لادن (1381). معماری و شهرسازی در قرن بیستم، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.